

επιβεβαιώνεται και από τη μελέτη γεωλογικών σεισμών ως προς την τάση να γεννιούνται σε μια ορισμένη εποχή (υπό δημοσίευτη εργασία του υπογράφοντος).

25. Βλ. H. Diels, ό.α., λ. Πυθαγόρας.

26. Οι σχετικές πληροφορίες αναφέρονται σε αποσπάσματα έργων μαθητών του είναι γνωστό ότι ο ίδιος δεν άφησε γνωστό σύγγραμμα: βλ. Mullachius, *Fragmenta Philosopherum Graecorum*, v. II, λήμ. Τιμαίος Λόκρης, Μοδεράτος Πυθαγόρας.

27. Ο Ποσειδώνιος θεωρείται από τον Στράβωνα ως ο σπουδαιότερος μελετητής των φυσικών φαινομένων αποδίδει στους σεισμούς σημαντικές αλλαγές του εδάφους, αναφέρει σε πιθανό βάθος γένεσής τους, συμπολογίζει και τις μισθολογικές αντιλήψεις — λατρεία του Ποσειδώνια ακόμη και σε απομακρυσμένες περιοχές της ενδοχώρας — στη μελέτη του επί της ορισμότητας της εκάστοτε περιοχής, παρατηρεί ότι δεν είναι τα ριγμάτα που προενοούν τους σεισμούς αλλά συνιστούν «συνοδικά φαινόμενα», με την έννοια ότι αποτελούν τις οδούς εκτόνωσης της γενεσιουργού αιτίας των σεισμών: βλέπε σχετικά RE, λ. *Erdbebenforschung* (Poseidonios), και Στράβων, Γεωγραφικά, τόμοι 1, 3, 5, 6, Loeb Classical Library.

Πάντως πρέπει να παρατηρηθεί ότι αφ' ενός δεν έχει σωθεί τίποτε από το έργο του, αφ' ετέρου ο Στράβων δεν παραθέτει συγκεκριμένες σχετικές απόψεις του Ποσειδωνίου, αλλά αποδίδει κυρίως δικές του εκτιμήσεις στην επίδραση των απόψεων του Π. Επιπέδου, οι βασικές απόψεις του Ποσειδωνίου φαίνεται ότι συμπίπτουν με αυτές του Αριστοτέλη, αναδεικνύοντας την πολύ μεγάλη συμβολή του τελευταίου και των προκατόχων του στη μελέτη των σεισμών ως φυσικού φαινομένου.

Χρησιμοποιήθηκαν επίσης αποσπάσματα έργων άλλων αρχαίων στοχαστών από την έκδοση *Die Fragmente der Vorsokratiker* του H. Diels (1951), σχετικά λήμματα, καθώς και το λήμμα *Erdbebenforschung* (σεισμολογική έρευνα) από την έκδοση *Pauly-Wyssowa's, Real Enzyklopedie*. Ακόμη, η αξιολογή και μοναδική στο είδος της έκδοση *Τα Ορφικά* του I. Πασσά, και τέλος ο τόμος «Οι Θεοί», από την Ελληνική Μυθολογία της Εκδ. Αθηνών, σε επιμέλεια I. Θ. Κακριδή.

A Consideration of the Phenomenon of Earthquakes in Ancient Greece

L. Polymenakos

This article gives a brief critical survey of the various conceptions of Greek antiquity as regards the phenomenon of earthquakes. The information concerning mainly the pre-Homeric age is presented and the prevailing figure of the seismic phenomenon in its early phase, that is Poseidon, is examined.

Ο Σοφοκλής και ο Μύθος. Χθόνια λατρεία

Το έργο του Σοφοκλή είναι βαθιά ριζωμένο στο Μύθο. Σ' όλες του τις τραγωδίες το θέμα περιστρέφεται γύρω από τις πανάρχαιες χθόνιες λατρείες και τις αντιλήψεις ενός μυθικού παρελθόντος που εξακολουθεί να τροφοδοτεί το παρόν. Ο Σοφοκλής κινείται ανάμεσα σε δύο κόσμους, δύο πολιτισμικές παραδόσεις: από τη μια ο αρχαϊκός κόσμος με το οικογενειακό δίκαιο, από την άλλη το σύγχρονο του με το αττικό δίκαιο της πόλης. Αντίθετα από τον Αισχύλο, που συμφιλιώνει το Μύθο και το Λόγο στο τέλος της «Ορέστειας» — οι Ερινύες μεταμορφώνονται σε Ευμενίδες —, ο Σοφοκλής αποκαλύπτει τη δύναμη του αρχέγονου Τρόμου.

Αντιγόνη Μώρου

Θεατρολόγος-Φιλολόγος

Η ελληνική μυθική σκέψη - μεταθανάτιες αντιλήψεις πριν από το Σοφοκλή

Στο Σοφοκλή η αντίληψη για το θάνατο είναι διαφορετική από εκείνη που επικρατούσε στην προ-ομηρική κοινωνία. Στον Όμηρο ο θάνατος σημαίνει την άρνηση όλων όσα δίνουν αξία στη ζωή. Οι νεκροί δεν είναι παρά φαντάσματα, χωρίς δύναμη, που κατοικούν στον Άδη. Ακόμα και ο πιο ανδρείος ήρωας, ο Αχιλλέας, εγκαταλείπει τη ζωή με πόνο. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν στην «Οδύσσεια» (στη Νέκυια) αντιλήψεις που φανερά αφορούν σε μια μελλοντική ζωή ορισμένων ηρώων (Ινώ, Ηρακλής, Διόσκουροι)¹.

Την ίδια αντίληψη για το θάνατο ανέπτυξαν περισσότερο ο **Ορφισμός** και τα **Ελευσίνια Μυστήρια**. Η βασική διδασκαλία του Ορφισμού, σύμφωνα με τα ορφικά κείμενα², αναφέρεται αφ' ενός στην κοσμογονία και τη διπλή καταγωγή της ανθρωπότητας και αφ' ετέρου της μέλλουσας ζωής (εσχατολογία) και την

αθανασία της ψυχής. Έτσι ο μύθος του ορφικού Διόνυσου-Ζαγρέα, που καταπαράσσεται από τους Τιτάνες (Θεοί Θνησκών) για να αναστηθεί, στη συνέχεια, από το Δία (Παλιγγενεσία) και να δημιουργήσει τον Κόσμο και τους άλλους θεούς ως Διόνυσος-Φάνης-Έρωτας, είναι αιτιολογικός της φύσης των ανθρώπων: γεννιούνται από τους Τιτάνες (παιδιά της Γης), έχουν διπλή φύση τιτανική, δηλαδή γήινη, και διονυσιακή, δηλαδή θείκη (από τα λείψανα του θεού που έφαγαν οι Τιτάνες). Η μέλλουσα ζωή για τους ορφικούς έχει επομένως άμεση σχέση με την απελευθέρωση της διονυσιακής φύσης του ανθρώπου που, μέσα από μια διαδικασία κάθαρσης, ξεφύγει από τον κοσμικό κύκλο των ενσαρκώσεων. Επειδή στόχος του Ορφισμού ήταν η τέλεια ένωση με το θείο, το διονυσιακό σώμα, τη διαδικασία της μύησης στα Μυστήρια ακολουθούσε ασκητική ζωή με κανόνες που εξασφάλιζαν τον εξαγνισμό των οπαδών. Από την πλευρά τους τα Μυστή-

ρια της Ελευσίνας επεκτάθηκαν περισσότερο ως προς τη μέλλουσα ζωή. Δεν βασίζονται σε κανόνες, όπως ο Ορφισμός. Η λατρεία των Ελευσινίων στηρίζεται στη μαγική ιδέα της μεταθανάτιας ευτυχίας: «ελευθερωθείτε στις τελετές σας, δείτε αυτό που πρέπει να δείτε και προφέρετε τα απαραίτητα λόγια και θα σας παραχωρηθεί η προστασία των παντοδύναμων θεών, φέρνοντας μαζί της και τη βεβαιότητα μιας ευτυχισμένης ζωής μετά θάνατον»³.

Η αντίληψη της ψυχής σχετίζεται λοιπόν μ' αυτή του θανάτου: η ψυχή, σύμφωνα με τούτη τη θρησκευτική πίστη, επιζεί όλων των ενσαρκώσεων του ανθρώπου, αντίθετα με την ομηρική χλομή σκιά. Αυτές τις ορφικές ιδέες ξαναβρίσκουμε διαμορφωμένες σε φιλοσοφικό δόγμα από τους **Πυθαγόρειους**⁴.

Γι' αυτούς η ουσιαστική πλευρά του ανθρώπου, η ψυχή, είναι αθάνατη γιατί αποτελεί μέρος της θείας ψυχής, του Σύμπαντος. Η θεωρία τους περί διαδοχικών ενσαρκώσεων, ώπου να θγει η ψυχή από τον κοσμικό κύκλο με μια εξαγνιστική πρακτική, επαναλαμβάνει τον ορφικό μύθο του διονυσιακού Πάθους-Αναβίωσης με άλλη μορφή.

Έτσι ο αληθινός φιλόσοφος, που αναδεικνύεται «θείος ανήρ», σαν τον μάντη ή μάγο της μυθικής κοινωνίας, γίνεται «θεός» και εξαγαγενιέται όπως ο ορφικός θεός. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικός σ' αυτό το σημείο είναι ο Εμπεδοκλής, ο οποίος παρουσιάζεται ταυτόχρονα ως ρασιοναλιστής φιλόσοφος και ως ο τύπος του μάγου, του μυστικού ανθρώπου που θεωρεί εαυτόν «θεό» και υπόκειται στους οπαδούς του φάρμακα για τις αρρώστιες, μαντικές ρήσεις και πλούτη⁵.

Αυτή η θεώρηση περί ψυχής μπορεί να συγκριθεί με τη σαρματιστική: ο σαμάνος-μάγος στην αρχή της «κλήσης» του διανύει μια περίοδο μήησης από την οποία θγαίνει ικανός να μπορεί να περνά, κατά βούληση, σε κατάσταση πνευματικής αδράνειας, κατά την οποία η ψυχή του, εγκαταλείποντας το σώμα, ταξιδεύει σ' άλλα μέρη, ακόμα και στον κόσμο των πνευμάτων⁶.

Χθόνια Λατρεία - Η αθανασία της ψυχής στο Σοφοκλή

Ο Σοφοκλής δε φαίνεται να ασπάζεται τις ομηρικές ιδέες για το θάνατο. Οι απόψεις του προβάλλονται μέσα από τις τραγικές ηρωικές μορφές που περιφέρονται τη ζωή και βλέπουν το θάνατο σα λύτρωση από τα δεινά τους: ιδέες που βρίσκονται σε άμεση σχέση με τις μεταθανάτιες αντιλήψεις ορφικών και πυθαγορείων.

Ο τραγικός ήρωας στο Σοφοκλή παρουσιάζεται να νοιάζεται πολύ για τη μελλοντική ζωή στον Άδη και για τη λατρεία των νεκρών και των θεοτήτων που τους προσεχάζονται, καθώς οι χθόνιες πανάρχαιες θεότητες κατέχουν σημαντικό θέση στις τραγωδίες του Σοφοκλή. Αντίθετα με τους Ολύμπιους θεούς, που απομακρύνονται από τον ήρωα αδιάφοροι για τη δυστυχία του, οι θεοί του Κάτω Κόσμου είναι οι μόνο σύμμαχοι και προστάτες του. Αυτούς επικαλείται και λατρεύει, αυτών τη βοήθεια και φροντίδα επιζητά.

Στον «Αίαντα», τους στενούς δεσμούς του ήρωα με τον κόσμο των νεκρών μαρτυρά κατ' αρχήν η επίκλησή του στον Άδη να τον λυτρώσει από την άδικη ζωή: «Αχ, αχ, σκοτάδι του Άδη, φως δικό μου, έρεβος, λαμπερώτατο ως για μένα, πάρτε με κάτοικό σας, πάρτε με κι άξιος πια δεν είμαι να σηκώσω τα μάτια μου ή σε κανέν' απ' τους θεούς ή τους εφήμερους ανθρώπους για βοήθεια»⁸. Αλλά και τη στιγμή του τελετουργικού θανάτου του ο Αίας προσεύχεται στο Θάνατο: «Θάνατε, ω θάνατε, έλα: έφτασε η ώρα να με φροντίσης' αν κι εγώ μαζί σου θάχω καιρό εκεί κάτω να τα λέω»⁹. Ο ήρωας τούτη την ύστατη στιγμή επικαλείται και τη βοήθεια του Χθόνιου Δία και τη θθόνιου Ερμή (ο Ψυχοπομπός) για να του χάρισουν καλό θάνατο και τιμημένη ταφή. Τέλος, δεν παραλείπει να προσευχηθεί στις πανάρχαιες Ερινύες για να εκδικηθούν για το θάνατό του και για την άδικία που του έγινε¹⁰. Η ίδια η πράξη του θανάτου επικυρώνει όμως τις χθόνιες ιδιότητές του. Πρόκειται, κατά τη γνώμη μας, για έναν τελετουργικό μυθικό θάνατο, που ακολουθεί τη διαδικασία των μυθικών τελετών των

Μυστηρίων: ο θάνατος του Αίαντα παρουσιάζεται ως τελετουργική επανάληψη του ιερού δράματος του ορφικού Διόνυσου-Ζαγρέα¹¹.

Το δεύτερο μέρος της τραγωδίας αφιερώνεται ολοκληρωτό στη διαμάχη για την ταφή του σώματος του Αίαντα, το οποίο βρίσκεται στο κέντρο της δραματικής και σκηνικής δράσης. Ο Σοφοκλής παρουσιάζει ένα «λατρευτικό αντικείμενο» μέσα σε «θρησκευτικό πλαίσιο»: τη λατρεία του νεκρού ήρωα.

Πιστεύουμε πως «αυτό που μετρά για το Σοφοκλή στον «Αίαντα» είναι το δεύτερο μέρος της τραγωδίας, η διαμάχη γύρω από το νεκρό»¹². Μέσα από αυτή βρίσκεται αφορμή να μιλήσει για την προγονική λατρεία των νεκρών. Έτσι και στην «Αντιγόνη», η ιδέα του να μείνει άταφο το σώμα του νεκρού αποτελεί, σύμφωνα με τα έθιμα της αρχαϊκής θρησκείας¹³, ύβρη απέναντι τόσο στο νεκρό όσο και στους θεούς.

Το τέλος της τραγωδίας, με τις ετοιμασίες για την ταφή του νεκρού, αποτελεί μαρτυρία των αντιλήψεων του Σοφοκλή. Από τον στίχο 1402 ως τον 1415 ο Τεύκρος δίνει οδηγίες για την ταφή. Μπορούμε να φανταστούμε με εδω το ζευγάρι μητέρας-παιδιού (Τέκμησσα-Ευρυσσάκη) να βρίσκεται στο πλάι του νεκρού. Η λιτανεία είναι έτοιμη να αποδώσει τις νεκρικές τιμές στον ήρωα που λατρεύεται με έθιμα αρμόζοντα σε θεικό πρόσωπο.

Έτσι, σ' αυτή την τραγωδία ο Σοφοκλής καταγράφει την πορεία θεοποίησης του ανθρώπου και τη νίκη του επάνω στο θάνατο. Το τραγικό, που γεννιέται από την περιοριστική κατάσταση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο, βρίσκει την υπέρβασή του στις τραγωδίες του Σοφοκλή: το πέρασμα από τον «Αίαντα» στον «Οιδίποδα επί Κολωνών» δεν είναι παρά αυτή η ωρίμανση του τραγικού ως ουσία με τη μετάβαση του ανθρώπου από την ανθρωπινή στη θεϊκή τάξη.

Στην «Αντιγόνη», από την αρχή ήδη του έργου η ηρωίδα, ανακρινόμενος στην αδερφή της Ιοκάνη την απόφασή της να θάψει τον αδερφό τους Πολυνείκη, την αιτιολογεί λέγοντας: «θα αγαπημένον πλάι αγαπημένην θα κοιτώμαι, για τ' άγιο αυτό μου

κρίμα: γιατί είν' ο χρόνος πιο πολύς που πρέπει στους κάτω παρά στους εδώ ν' αρέσω, αφού με κείνους θα 'μαι αιώνια»¹⁴. Έτσι, όταν συλλαμβάνεται και οδηγείται μπροστά στον Κρέοντα, δε διατάζει να διακηρύξει την πίστη της στους νόμους του Κάτω Κόσμου: «Ναι, γιατί δεν ήταν ο Δίας, που μου τα 'χε αυτά κηρύξει, ούτε η συγκάτοικη με τους θεούς του Κάτω Κόσμου, η Δίκη, αυτούς τους νόμους μες στους ανθρώπους όρισαν: και μήτε πίστευα τόσο δύναμη πως νάχουν τα δικά σου κηρύγματα, ώστ' ενώ είσαι θνητός να μπορείς των θεών τους νόμους τους άγραφους κι ασάλευτους να διδάξης». Το κήρυγμα της Αντιγόνης τελειώνει με την αντιπαράθεση του δικού της αιώνιου νόμου (Δίκης) στην παροδικότητα και το εφήμερο του νόμου του τυράννου: «γιατί όχι σήμερα και χτες, μα αιώνια ζουν αυτοί, και κανείς δεν το γνώνει από πότε φανήκανε»¹⁵.

Αλλά και σ' όλη τη διάρκεια της σύγκρουσής της με τον Κρέοντα η Αντιγόνη δεν παραλείπει να τονίζει τη σημασία της ταφής του νεκρού και της απονομής όλων των νεκρικών τιμών σύμφωνα με το αρχαϊκό δίκαιο. Υπακούοντας μάλιστα στο χθόνιο θεό που τιμά, τον Άδη, που «ίσους για όλους ποθεί τους νόμους»¹⁶, δηλώνει απερίφραστα:

«Εγώ δεν είμαι για να μοιράζωμαι έχθρες, αλλ' αγάπη»¹⁷. Μεταφέρει λοιπόν μ' αυτά τα λόγια το βασικό μήνυμα της τραγωδίας, τον έρωτα, στόχο και μυητικό αντικείμενο των Μυστηρίων αλλά και μυητική φυγούρα, αφού ο δημιουργός του Κόσμου κατά τους ορφικούς δεν είναι άλλος από το θεό Διόνυσο-Φάνη ή Έρωτα, που ταυτίζεται και με το θεό Άδη. Πρόκειται για τη λιγότερο φανερή αλλά και περισσότερο ουσιαστική πλευρά της σχέσης του Σοφοκλή με τη μαγικο-θρησκευτική σκέψη του Ορφισμού και των Ελευσινίων Μυστηρίων¹⁸.

Στην «Αντιγόνη» η ηρωίδα επικαλείται τον έρωτα ως αιώνια μορφή Αγάπης που κυβερνά τον κόσμο. Η αντίληψη αυτή του ποιητή μπορεί ακόμα να συσχετισθεί μ' αυτή του Εμπεδοκλή: η Αγάπη, στάδιο αρχικό του Κόσμου, με το Νείκος (Μίσος) κυβερνούν διαδοχικά ως αντιθετικά συμπληρωματικά στοιχεία. Ο φιλόσοφος χωρίζει στη σύλληψή του ό,τι ο Μύθος (με τη μορφή του διυπύστατου θεού Φάνη) κρατούσε ενωμένο. Στην ουσία πρόκειται για την ίδια σκέψη που ξαναβρίσκουμε στην τραγωδία ανανεωμένη: ο πυρήνας των παλιών θρησκευτικών πεποιθήσεων φιλτραρισμένος μέσα από τη θεώρηση ζωής ενός Αθηναίου πολίτη του 5ου αι. π.Χ.

Η ηρωίδα κινείται ανάμεσα σε δύο χρόνους, δύο πολιτισμικές αναφορές, επικυρώνοντας από τη μια τη μυητική ενοποιητική αντίθεση Ζωής (Έρωτα)-Θανάτου (Άδη), υποδηλώνοντας από την άλλη το διαχωρισμό της ζωής από το θάνατο και επομένως το φόβο και την αβεβαιότητα του σύγχρονου ανθρώπου μπροστά στο θάνατο: εξ ου ο συναισθηματικός διχασμός της Αντιγόνης τη στιγμή του αποχωρισμού της από τα εγκόσμια: «Με βλέπετε, πολίτες της πατρικής μας γης, που το στερνό μου δρόμο βαδίζω και στερνό του ήλιου το φέγγος βλέπω... μα ο πανδέχτης ο Άδης με στέλνει ζωντανή στου χάρου τ' ακροιάλι κι απόδειξη απ' του γάμου τις τιμές τις χαρές: έξω απ' τη νυφικιά μου την κάμαρα ποτέ νυφάτικα τραγούδια δε με ύμνησαν, μα ενώ το Χάρο θε' να παντρευτώ»¹⁹. Και παρακάτω: «Ω τάφε μου, ω νυφιάτικό μου, ω αιώνια θαβιά στη γη σκαμμένη κατοικία μου, για σένα τώρα ξεκινά να πάω προς τους δικούς μου, που ένα τόσο πλήθος έχει δεχτή απ' αυτούς η Περασφώνη... μα όταν θα φτάσω, θέβαρη θρέφω ελπίδα να με δεχτή ο πατέρας μου με αγάπη, με αγάπη και συ, μάνα μου, με αγάπη και συ, αδερφέ μου πολυλατρεμένο: γιατί νεκρούς μ' αυτά μου εγώ τα χέρια σας έλουςα, σας στόλισα και μ' όλα τα νεκρικά σας τίμησα τα δώρα...»²⁰.

Στο «Φιλοκτήτη» ο Σοφοκλής μιλά πιο συγκεκριμένα για τη ζωή μετά θάνατο. Εδώ οι Ολύμπιοι θεοί εμφανώς αδιαφορούν και εγκαταλείπουν τον άνθρωπο στα συμφορές του. Ανεξήγητα και αδικαιολόγητα δείχνει, τόσο για το Φιλοκτήτη όσο και για το Χορό, η στάση των θεών απέναντι στους δίκαιους και ενδυνάτους ανθρώπους. Ο τραγικός ήρωας υποφέρει «δίχως νάχη κλήσ σε κανένα ούτε αδικία ούτε κακό»²¹. Μονάχα ο θάνατος και οι θεοί του Κάτω Κόσμου παρουσιάζονται ως μόνος λυτρωτικός δρόμος: η «άλλη ζωή» χαρίζεται στον άδιο θνητό την αθανασία. Καταπονημένος από τους πόνο της χρόνιας πληγής του ο Φιλοκτήτης επικαλείται το θάνατο: «Ω αλλήμονό μου, ω θάνατε, αχ ω θάνατε, πώς έτσι που σε καλώς πάντα νύχτα-μέρα, πως δεν μπορείς τέλος ναρθής;»²².

Αργότερα, όταν για μια ακόμα φορά προδιέταται από τους Αχαιοί, η εκκλησή του γίνεται τραγικά ανθρώπινη: «γιατί αίμα, γιατί θάνατο διψώ. Τον πατέρα μου θέλω να πάω να βρω... κάτω στον Άδη... γιατί πι στη ζηή δεν είναι»²³.

Αλλά το αποκαλυπτικότερο σημείο της τραγωδίας για τις μεταθανάτιες αντιλήψεις του ποιητή βρίσκεται σε πέντε στίχους (1418-22), όπου ο Ηρακλής εμφανίζεται (δίνοντας και τη λύση του δράματος) με θεϊκές ιδιότητες του Κάτω Κόσμου και συμβουλεύει το Φιλοκλήτη για το πώς θα κερδίσει και ο ίδιος την αιώνια δόξα της αθανασίας: «Θα σου θυμίσω πρώτα της ζωής μου τις περιπέτειες όλες: πόσους μόχτους υπόφερα και πέρασα, για νάχω τη δόξα την αθάνατη του Μοίρας. Και συ χρυσάτις της Μοίρας, ν' ακλουθήσης τον ίδιο δρόμο κι απ' τα τωρινά σου τα θάσσανα να δοξαστής στον κόμο...».

Η τραγωδία τελειώνει με μια φράση του Ηρακλή, με συμβολικό χαρακτήρα: «Μα αυτό στο νοι σας νάχετε, όταν κουραζέστε τη χώρα, να φιλάτε την πάσα ευσέβεια στους θεούς: γιατί όλα τάλλα δεύτερα τάχει ο Δίας πατέρας: η ευσέβεια τους ανθρώπους συνοδεύει ως τη στενή πνοή τους και ποτέ δε χάνεται, είτε ζουν ή αφού πεθάνουν». Εδώ είναι σαφής η θέση του Σοφοκλή απέναντι στην άλλη ζωή. Τέλος ο «Οιδίπους επί Κολωνών», έργο ωριμότητας του Σοφοκλή, ολοκληρώνει τη φιλοσοφική του θέση για το τραγικό, τονίζοντας, με την επιφάνεια του ήρωα στο τέλος, τη νίκη του ανθρώπου επάνω στο θάνατο. Ο Οιδίποδας, ο άνθρωπος που αναρκώνει τον πόνο, αυτός που διαπράττει τα πιο φοβερά αμαρτήματα («Οιδίπους Τύραννος»), εξαγοράζει μέσα από τη θυσία του όλα τα αμαρτήματα της ανθρωπότητας και ως αποδιοπομπαίος τράγος περνά από τη διαδικασία του εξαγνισμού για να φτάσει στον Κολωνό έτοιμος να κερδίσει την αθανασία.

Ολόκληρη η τραγωδία του «Οιδίποδα επί Κολωνών» είναι αφιερωμένη στη λατρεία των χθονών θεοτήτων και των νεκρών. Ο Σοφοκλής μας μιλά εδώ για τελετές σχετικές με τις θεές Δήμητρα και

Περσεφόνη: ο ίδιος ο Οιδίποδας κλείεται να τις τιμήσει τελετουργικά προκειμένου να γίνει αποδεκτός στην πόλη του Κολωνού, η οποία βρισκόταν κοντά στην Ελευσίνα. Με τον τρόπο αυτόν ο Σοφοκλής εισάγει στην τραγωδία του κάτι από την Ελευσιανική Μυστηριακή ατμόσφαιρα.

Στο τέλος της τραγωδίας (με την Ανάληψη του ήρωα) η διονυσιακή φύση νικά τη γήινη. Το τραγικό υπερσκελίζεται με τη μετάβαση από την ανθρώπινη τάξη στη θεική. Ο θάνατος δεν είναι το τέλος της ζωής αλλά μια «άλλη» ζωή, ανώτερη: αυτό το πέρασμα επιβεβαιώνει και η παρουσία του «άγγελου» θανάτου, του Χθόνιου Δία, τη στιγμή της Ανάληψης του Οιδίποδα.

Υπέρχμαχος λοιπόν της λατρείας των νεκρών της «άλλης» ζωής ο Σοφοκλής, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στο τι είναι θεϊκή ουσία προβάλλοντας τους χθόνιους θεούς, προετοιμάζει το δρόμο του τραγικού ήρωα για τη θεοποίηση του. Το θεμελιακό πρόβλημα είναι η Αθανασία του ανθρώπου: ο άνθρωπος ενώπιον του Μυστηρίου του θανάτου. Αλλά αυτό δε μπορεί να λυθεί παρά μονάχα όταν ο άνθρωπος γίνει ο ίδιος θεός για να νικήσει το θάνατο.

Σημειώσεις

1. Σχετικά με το θέμα της αθανασίας Ελλήνων ηρώων: L. Farnell, *Greek hero cults and ideas of immortality*, Clarendon Press, Oxford 1921.

Γενικά για τις νεκρολατρείες και περί ψυχής στη Αρχαία Ελλάδα κύρια πηγή αποτελεί η: E. Rhode, *Psyché*, Payot, Paris 1952 («Le culte de l'âme chez les Grecs et leur croyance à l'immortalité»).

2. Διασκέπτονται κυρίως από τους νεοπλατωνικούς συγγραφείς. Κατεγράφησαν υπό Ονομακρίτου τον 6ο π.Χ. αι. (Αργοναυτικά, Ύμνοι ορφικής λατρείας, Λιδικά, Αποσπάσματα και *Ανέκδοτα*). Υλικό από: O. Kern, *Orphicorum Fragmenta*, Berlin 1929. Στην Ελλάδα έκδοση εγκυκλ. ΗΛΙΟΥ: Τα Ορφικά, (εισαγωγή Ι. Πασά, σχόλια Κ. Χααστή, μετάφραση Στ. Μαγγίνα). Πηγή σημαντική για τον Ορφισμό το: W. Guthrie, *Orphée et la religion Grecque*, Payot, Paris 1958 (2η έκδ., Λονδίνο 1952).

3. W. Guthrie, *Orphée...*, σελ. 173.

4. Μόνο αποσπάσματα των Προσωκρατικών έχουν διασωθεί (αυθεντικά από Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Θεόφραστο, Πλάταρχο κ.ά.). Υλικό από: H. Diels, *Doxographi Graeci*, Berolini 1958 (1979), και: Die *Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1933 (1952). Νεότερη έκδοση των:

G. Kirk-J. Raven, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge 1963, 1983.

5. Εμπειροκλής, Καθάρμοι, Β 112.

6. M. Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Payot, Paris 1978.

7. Ιλιάδα, III, 287, και ΙΧ, 259. Οδύσσεια, VII.

8. Αίας, στίχ. 394-97 (μετάφραση Ι. Γρυπάρη).

9. Αίας, στίχ. 854-55 (μετάφραση Ι. Γρυπάρη).

10. Αίας, στίχ. 824-44 (μετάφραση Ι. Γρυπάρη).

11. Στα ορφικά Μυστήρια υπήρχαν οι Ιεροί Λόγοι (Ύμνοι) και η Θυσία μαζί με τα Δράματα (παντομίμα του Πάθους Διονύσου), που τελούνταν μέσα σ' έναν τελετουργικό χώρο. (Σχετικά: W. Guthrie, *Orphée...*, σελ. 227). Ανάλογα με το τυπικό αυτό, και στον «Αίαντα» έχουμε έναν ιερό λόγο (στίχ. 815-65) μέσα στον ιερό χώρο της Φύσης, που ακολουθείται από τη θυσία-θάνατο του ήρωα.

12. F. Robert, *Exigences du public et ressorts de la tragédie chez les Grecs*, άρθρο στο *Théâtre Tragique*, C.N.R.S., Paris 1962, σελ. 55-62 (59 εδού).

13. Αίας, στίχ. 1129 και 1342-43.

14. Αντιγόνη, στίχ. 73-76 (μετάφραση Ι. Γρυπάρη).

15. Αντιγόνη, στίχ. 450-57.

16. Αντιγόνη, στίχ. 519.

17. Αντιγόνη, στίχ. 523.

18. W. Guthrie, *Orphée...*, σελ. 192-203.

19. Αντιγόνη, στίχ. 806-16.

20. Αντιγόνη, στίχ. 891-902.

21. Φιλοκλήτης, στίχ. 683-85 (μετάφραση Ι. Γρυπάρη).

22. Φιλοκλήτης, στίχ. 796-98.

23. Φιλοκλήτης, στίχ. 1209-1212.

Sophocles and the Myth

A. Morou

In all his plays Sophocles interweaves the archaic law and the chthonic cult: both these elements are concepts of a mythical past which is represented by Orphism - the religion characterized by the faith in the immortality of soul and the Mysteries (Orphic and Eleusinian) - as well as by the first philosophical and religious doctrine of the Pythagorean philosophers.

In Sophocles' tragedies *Aias*, *Antigone*, *Philoctetes* and *Oedipus the King* we can investigate the close bonds of the tragic hero with the Under World and the chthonian deities. As a matter of fact the death of *Aias* can be interpreted as a ritual repetition of the sacred drama of the Orphic Dionysos - Zagreus. The entire second part of the tragedy is devoted to the conflict concerning the dead and his burial. The play ends with the ceremonial burial of the hero. The procedure of defilement of the man who wins death - in our opinion an interpretational axis in Sophocles - is completed in *Oedipus the King*, by the Assumption of the hero at the end of the play.